

Az első magyar államcsőd

A kisparaszt ócska hatkrajcárja

Kétszáz éve fejeződött be a papírpénzek cseréje a Habsburg Birodalom részeként első államcsődjét elszenvedő Magyarországon. Az odavezető válság paradox módon fellendülést hozott a hazai gazdasági életben.

PARASZTI MUNKA AZ 1800-AS ÉVEKBEN. Csúcsbevétel után csőd

BIZONYOS ESEMÉNYEK láncolata folytán, melyhez semmi közünk nincs, romlásnak indultak az árfolyamok, és ahelyett, hogy javultak volna, egyre jobban megingott a papírpénz valutája. (...) Ennek a minden mértéket meghaladó, a magántulajdont megrengető, az ipart gátló, minden társadalmi közeget zavaró, bizalmatlanságot és bátortalanságot keltő ingadozásnak véget vetni (...) és ezáltal Alattvalóink jólétét megtartani és a vagyonuk összeomlásának hatékonyan ellent tartani: ez a tárgy és legdrágább megfigyeltje országgyűlési körülményeinknek." E szavakkal hozta a birodalom népeinek tudomására I. Ferenc osztrák császár, magyar király, hogy 1811. március 15-ével 80 százalékkal csökkentik a papírpénzek ár-

folyamát, vagyis akkortól minden forint csak az ötödét fogja érni.

Az úgynevezett devalvációs pátens nem érte teljesen váratlanul az embereket, hiszen akkor már majdnem két

évtizede gazdasági válság fojtogatta a birodalmat. A Mária Terézia által megteremtett gazdasági stabilitás után a pénzügyek fokozatos romlása II. József török háborúival kezdődött, majd a francia háborúk – I. Ferenc uralkodása (1792–1835) idején – ismét hatalmas adósságba sodorták az államot. Az egyre emelkedő kiadásokat sem rendkívüli adókkal, sem bel- és külföldi kölcsönökkel, kamatozó kötelezvényekkel nem sikerült fedezni. Az állam, hogy a háborúk folytatásához szükséges összeget előteremtse, 1796-tól fedezet nélküli papírpénzt adott ki, majd egy évvel később megszüntette a papírfintok ezüstforintra válthatóságát. Erre az emberek otthon kezdték elraktározni az ezüstpénzt.

Az inflációt súlyosbította az 1809-ben megkötött schönbrunni béke is, amelyben Napóleon 85 millió (ezüst)forintnyi hadisarcot kényszerített a birodalomra. 1811-re a fedezetlen papírpénzek összértéke egymilliárd forint fölé emelkedett, nem csoda, ha a bankforint értéke állandóan zuhant. Az udvar nyilvántartotta és közzétette az infláció mértékét, az úgynevezett bécsi skálát, ám emellett kialakultak piaci (újságokban jegyzett) árfolyamok is. Utóbbiak szerint 1811-ben már

Pénzneműtmutató

A XVIII. század végére négy különböző pénzneme lett a birodalomnak. Az aranydukátokat főként a gazdagabb réteg halmozta fel, illetve kereskedők használták a külkereskedelemben. A stabil, Mária Terézia által bevezetett úgynevezett konvenció ezüstforintokat és az ezek dupláját érő tallérokat is elsősorban kereskedők használták az egy-

más közötti elszámolásokban, de az arany- és ezüstpénzek közötti árfolyam folyamatosan ingadozott. A harmadik valuta az utóbb elértéktelenedett papírfint, amiben a „középosztály” intézte tranzakcióit az első, 1762-es kibocsátástól kezdve. A nagy tömegek krajcárokat használtak a mindennapokban, amelyek közül a nagyobb értékűek (például az egyharmad forintot érő húszasok) ezüstöt is tartalmaztak, a kisebb értékűek viszont rézből készültek.

850-860 papírforintot is adtak 100 ezüstforintért, ami 70 százalékkal magasabb inflációt jelzett a hivatalosnál.

Magyarországot kevésbé sújtotta a váltság, mint gondolni lehetne. A háborúk csaknem húszeves konjunktúrárt hoztak a mezőgazdaságnak, hiszen Napóleon ellen Európa-szerte hatalmas tömegeket állítottak fegyverbe; az osztrák hadvezetőségnek 1814-ben már 619 ezer katona élelmészéről kellett gondoskodnia. Ez busás jövedelmet jelentett a birtokosoknak és a kereskedőknek. Egyre nagyobb területeket vontak – a jobbágyföldek rovására is – szántóföldi művelés alá. A leg hatékonyabban az 5-6 ezer holdas közepbirtokosi uradalmak gazdálkodtak, ahol a holdankénti jövedelem meghaladhatta az évi másfél forintot. Somogy megyében a váradi Záborszky és az apáti Tanyi családok 1807-ben 1,8 forintos holdankénti csúcsbevételt értek el. A Széchényi, Festetics és Esterházy családok kezén lévő több tízezer holdas nagybirtokok valamivel kevesebb, de még mindig egy forint feletti jövedelmet hoztak – tudható Kaposi Zoltánnak, a Pécsi Tudományegyetem tanárának kutatásaiból.

RÁDÁSUL A MAGYAR GABONA, amelynek addig a birodalomban a bajor és a cseh terményel is versenyeznie kellett, most konkurencia nélkül került piacra. A háborús konjunktúra szárnyán a búza ára 1811-1812-re az 1799-esnek a 11-14-szeresére nőtt, lepipálva ezzel a vágató inflációt. De Magyarországot az 1809-ben kihirdetett ezüstpátens is segítette. A magyar területeken élő nemesség számára ugyanis, a birodalom többi részével ellentétben, nem merték kötelezővé tenni ezüsttárgyaik beszolgáltatását, így hamarosan áramlott a csempészett ezüst az országba.

A szorító pénzügyi válság megoldására már 1805-től kezdve számos adóztartási és devalvációs terv született a bécsi udvarban. Az európai típusú fejlődéstől ódzkodó, a háborús konjunktúrából nem kis hasznot húzó magyar rendek – mint a birodalom belső ellenzéke – azonban úgy vélték, őket nem sújthatja a birodalom válsága, és mereven ragaszkodtak a nemesi adómentességhez. A feszült helyzetben aztán

a császár a pénzügyminiszterére, a pápens kidolgozásában kulcsszerepet játszó Wallis grófra hallgatott, és a pénzcserével döntött.

A forgalomban lévő összes forintot papírpénzre, az úgynevezett bécsi bankócédulákra (németül: Einlösungschein) cserélték be. Az összes kintlévőség egyötöd értékén, azaz pontosan 211 159 750 váltóforintért bocsátottak ki új jegyeket, az államadósság kamatait pedig a felére csökkentették. A rendelkezés a köztudatban hamarosan „csödtörvényként” rögzült, bár hivatalosan ezt Bécs sohasem ismerte el, hiszen a kincstár nem vált a szó szoros értelmében fizetéseképtelenné. A devalvációval az udvar legfontosabb célja az volt, hogy az adóterheket (köztük a hadiadót, aminek az 1807-es országgyűlésen megszavazott értéke 5,2 millió forint volt) a korábbiak ötszörösén, már az új váltójegyekben kelljen megfizetni, ehhez viszont minél hamarabb végre kellett hajtani a cserét. A régi bankócédulákat 1812. január végéig lehetett beváltani, majd májusban végleg kivonták őket a forgalomból, átadván az értéktelenné vált papírokat a megsemmisítésükkel megbízott hivatalnokoknak, a mulatságosan hosszú nevű „Bancozettelvertilgungsdeputationskassaoffizier”-eknek.

A váltócédulával új valutát kapott a birodalom (a forgalomban lévő pénzekekről lásd Pénzneműtmutató című írásunkat), amit váltóforintnak vagy bécsi valutának neveztek el. Az 1811-es pápens szerint egy 100 forintos bankócéduláért a tulajdonos 20 forintos váltócédulát kapott, ami elvileg ugyanennyi ezüstforintot ért. Figyelembe véve, hogy 1811. február elején az ezüst és a régi papírforint közötti piaci értékarány 8,60 körül mozgott, az ötszörös leértékelés kevés volt. Az új bankó piaci értéke

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM

VÁLTÓCÉDULA. Ötszörös adó

aztán gyorsan leesett arra a szintre, ahol 1811 márciusában a régi papírpénz állt. A réz váltópénz értékét is leszállították egyötödre: a harminckrajcárost például 6 krajcár értékben fogadták el, míg néhány kisebb veretet egyszerűen kivontak a forgalomból.

A gondosan és titokban előkészített rendelkezést március 15-én hirdették csak ki, katonai jelenléttel. Sáros megyében például meghagyták a szolgabíráknak, hogy „a körend fenntartásáról gondoskodjanak, s minden, a nép elégetlenségéből származó mozgalmat csírájában fojtsanak el”. Habár a devalváció híre sokkoló volt és általános elkeseredést szült, a pénzcserével békésen folyt az országban. A rendelkezés nagy vesztesei közé tartoztak a hadsereget gabonával ellátó termelők, kereskedők és a magyar kisnemesek, akik korábbi befektetésük ellenértékét már az új papírpénzben kapták meg: hiába szerződtek le 20 forintos áron, csak 4 új forintot kaptak a búzájukért. Hasonlóképpen jártak a hitelt adó ▶

A KIVONT HATOS. Nem dukált dukát

ezüst és a régi papírforint közötti piaci értékarány 8,60 körül mozgott, az ötszörös leértékelés kevés volt. Az új bankó piaci értéke

Az első magyar államcsőd

► kereskedők is. A közvetlenül nem adózó nemességet a felhalmozott vagyonának elvesztése viselte meg. A Széchenyi Ferenc gróf által alapított Nemzeti Múzeum is elvesztette a közadakozásból, vármegyei és egyéb felajánlásokból származó 480 ezer forintos alaptőkéjének négyötödét. Nyilvánvalóvá vált, hogy nem épülhet fel a tervbe vett önálló múzeumpalota, noha Grassalkovich Antal herceg 1808-as adományának köszönhetően az intézménynek ekkor már megvolt az építési telke. Elkecseredésében Széchenyi visszavonult a politikától, és lemondott minden állásáról.

MÁSKÉPP BUKOTT A LEÉRTÉKELESEN a parasztság, amelynek megtakarításai többnyire a forgalomból kivont hatkrajcáros érmékben feküdtek. Ők még a pénzük ötödét sem kapták meg: hiába akarták, 5 darab régi hatkrajcárosukat – egy nap-számos egynapi bérét – nem számították be egy új hatkrajcárosnak.

Az 1811-es devalváció így sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket: mivel a háborúk folytatódtak, és újabb fedezetlen bankjegykibocsátásokra került sor, a váltócédula értéke tovább zuhant. A stabilizációra egészen a háborúk végéig kellett várni. 1816-ban hozták létre az Osztrák Nemzeti Bankot, amikor végre garantálni tudták a papírpénz ezüstre

váltását. A váltócédula így megmaradt, és 100 papírforint stabilan 40 ezüstöt ért egészen 1848-ig, amikor a forradalmak hírére ismét tömegek kezdtek menekülni a papírpénztől, és rohmozták meg a bankokat, hogy megtakarításaikat ezüstre váltsák. ■ **DANYI PÁL**